

Inkvizicija na području Zagreba i njegove okolice

Kovačević, Ines

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:627162>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-27**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

Filozofski fakultet
Odsjek za povijest

INES KOVAČEVIĆ

INKVIZICIJA NA PODRUČJU ZAGREBA I NJEGOVE OKOLICE

Završni rad

mentor: prof. dr. sc. Slaven Bertoša

rujan 2018.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

Filozofski fakultet
Odsjek za povijest

INES KOVAČEVIĆ

INKVIZICIJA NA PODRUČJU ZAGREBA I NJEGOVE OKOLICE

Završni rad

JMBAG: 0303053545

Studijski smjer: Preddiplomski studij povijesti

Predmet: Uvod u hrvatski novi vijek

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Znanstvena grana: Hrvatska i svjetska ranonovovjekovna povijest

Mentor: prof. dr. sc. Slaven Bertoša

rujan 2018.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Ines Kovačević, kandidatkinja za prvostupnicu povijesti, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuje korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz nekog necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 10. rujna 2018.

Studentica:

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Ines Kovačević, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava korištenja, da moj Završni rad pod nazivom *Inkvizicija na području Zagreba i njegove okolice* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst, trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 10. rujna 2018.

Potpis:

SADRŽAJ

UVOD	1
1. ZAKONSKE OSNOVE I POČECI PROGONA NA PODRUČJU SJEVERNE HRVATSKE	3
2. SUDSKI POSTUPAK	4
2.1. Optužba.....	4
2.2. Sudovi i sudionici procesa	5
2.3. Tortura.....	6
2.4. Odlazak na „Zvezdišće“	8
3. SLUČAJEVI	10
3.1. Turopolje	10
3.2. Magda Logomer Herucina	11
4. MARIJA TEREZIJA UKIDA PROGONE U HRVATSKOJ	15
5. PRILOZI.	17
ZAKLJUČAK	20
LITERATURA	22
SAŽETAK.....	23
SUMMARY.....	24

UVOD

Tijekom srednjega i ranoga novoga vijeka Crkva i/ili država započele su s nizom istražnih postupaka koje danas poznajemo pod izrazom inkvizicija. Naziv je originalno latinskog podrijetla, dolazi od glagola *inquirō*, a u prijevodu znači *istraživati*. Inkvizicija, iako imenica u jednini, nije bila samo jedna, već se kroz godine mijenjala i dobivala nove nazive i karakteristične odrednice. Tako poznajemo Biskupsku inkviziciju kao prvu, zatim Španjolsku inkviziciju te Papinsku koja će prerasti u Rimsku inkviziciju krajem prve polovice 16. stoljeća.¹

Suradnjom pape Lucija III. i cara Fridrika I. Barbarosse započinje organizirani progon heretika na Zapadu. Oni su, objavom dekreta *Ab abolendam* u studenom 1184., odredili da je zadaća svakog biskupa izabrati po jednog svećenika koji će se, uz pomoć nekoliko svjetovnjaka, na području svoje jurisdikcije brinuti o potencijalnom djelovanju krivovjernih. Navedenim dekretom odlučeno je da se heretici trebaju izručiti svjetovnim vlastima te da se u istragu ujedno uključe i oni koji su ih pokušali zaštititi ili su im pružili bilo kakvu pomoć. Već je 1199. papa Inocent III. cijelu situaciju učinio rigoroznijom kada je dekretom *Vergentis in senium* odredio da se hereticima konfiscira sva imovina.²

Za vrijeme pontifikata Grgura IX., od sredine 13. stoljeća, određena je doživotna kazna za pokajnike, zabranjena je pomoć optuženima na sudu, osuđeni nisu imali pravo na crkveni pokop, a njihovi potomci su nerijetko bili društveno bojkotirani. U prvom redu dominikanci, a kasnije i isusovci, postali su papina desna ruka u borbi protiv krivovjerja, vrlo vjerojatno zbog njihove iscrpne skolastičke učenosti te neovisnosti od biskupa, radi koje su bili direktno podložni papi.³

Teško je odrediti točno vrijeme početka inkvizicije, budući da se podaci o progonima heretika nalaze već u 5. stoljeću, u vrijeme vladavine rimskih careva Teodozija II. i Valentijana III. Međutim, tema ovoga rada tiče se istraživanja i progona heretika na području Zagreba i njegove okolice od prvog poznatog slučaja 1360. pa sve do ukinuća inkvizicije temeljem odluke Marije Terezije. U prvom poglavlju bit će riječ o zakonima koji su vrijedili na području Hrvatske u trenutku kada progoni

¹ Meri Galić, „Inkvizicija u srednjem vijeku“, *Hrvatski povijesni portal*, 3 (2013.), br. 3: str. 5.

² Isto, str. 223.-224.

³ Draženko Tomić, *Inkvizicija. Nastanak, razvoj i povijesno značenje* (Zagreb: Teovizija, 2004.), str. 55.-61.

počinju. Objašnjeno je kakav je bio tijek prvih procesa te kako novi zakonik Ferdinanda III. iz 1656. utječe na buduće procese. U drugom dijelu pod nazivom „Sudski postupak“ razmatra se čitav slijed događaja, od podizanja optužbe do izricanja presude. Koje su osobe sudjelovale u istrazi i ispitivanju, kako je izgledalo mučenje i u kakvim uvjetima su optuženice živjele u tamnici pitanja su na koja odgovaram u drugom poglavlju. Nadalje, objašnjena su dva veća slučaja suđenja vješticama koja su, svaki na svoj način, utjecali na daljnji razvoj progona. U konačnici, u četvrtom se poglavlju bavim ulogom Marije Terezije i njezinog osobnog liječnika Gerharda Van Swietena te zakonima na temelju kojih procesi protiv vještica prestaju biti jedna od glavnih pojava na području Zagreba te polako padaju u zaborav.

1. ZAKONSKE OSNOVE I POČECI PROGONA NA PODRUČJU SJEVERNE HRVATSKE

Područje sjeverne Hrvatske, barem u početnom razdoblju, obilježeno je nedostatkom povijesnog materijala koji bi nam približio i razjasnio pod kojim su se okolnostima i koliko često progoni uopće provodili. Ono što je svakako utjecalo na povijesni put inkvizicije u Hrvatskoj bilo je sklapanje „Pacte convente“ 1102., kojom su hrvatski feudalci priznali ugarskog kralja Kolomana za svojeg zakonitog vladara. Ugarsko zakonodavstvo u tom vremenu razlikovalo je tzv. „strige“, ili one koje su bile blago kažnjavane na isti ili sličan način kao bludnici, te prave čarobnjake koji se pojavljuju pod različitim imenima, poput „sortileg“, „malefic“ ili „venefic“. Sve do druge polovice 14. stoljeća ne nalaze se spisi o progonu zagrebačkih čarobnica. Tada, točnije 1360., žene Alica i Margareta, morale su se pred sudom kraljevskoga grada Griča opravdati od optužbi za čaranje uz pomoć šest svjedoka te njihov slučaj ujedno predstavlja i prvi sačuvani spis o progonu na području Zagreba. Naime, u periodu do početka 17. stoljeća, sudovanje će zadržati svoju blagost pa su se optuženici najčešće oslobađali uz pomoć „rotnika“ ili poštenih ljudi koji bi prisegnuli na čestitost tuženog te ga tako lišavali krivnje.⁴

S početkom 17. stoljeća dolazi do velike prekretnice u progonima protiv čarobnjaka, kada se tortura počinje primjenjivati kao jedino sredstvo za saznavanje istine, a „čišćenje“ od optužbe uz pomoć „rotnika“ pada u zaborav.⁵ Osim toga, važna je odluka o obaveznom propovijedanju protiv čarobnjaka, donesena na crkvenom sinodu u Trnavi u kolovozu 1611. Hrvatski je sabor već 25. listopada iste, 1611., potvrdio odluku sinoda koja kaže kako se bilo kakva gatanja, vračanja, čaranja i slične aktivnosti trebaju kazniti, a tko god pronade vještice, mora ih uhvatiti i odvesti njihovom zemljišnom gospodaru koji ih treba kazniti.⁶ Godine 1656. rimski je car i ugarsko-hrvatski kralj Ferdinand III. izdao „Zakonik o sudskom i kaznenom postupku“ koji je ostao zapamćen pod kraćim nazivom „Ferdinandea“. Iako je navedeni dokument trebao poslužiti sudstvu austrijskih zemalja, nasljedne zemlje

⁴ Tomislav Hruškovec, *Đavlu zapisane: o vješticama u Zagrebu i Hrvatskoj* (Zagreb: Imprime, 1998.), str. 17.-19.

⁵ Vladimir Bayer, *Ugovor s đavlom: procesi protiv čarobnjaka u Evropi a napose u Hrvatskoj* (Zagreb: Zora, 1953.), str. 232.-233.

⁶ <http://www.matica.hr/hr/355/progoni-vjestica-na-zagrebackom-podrucju-21078/> (pristupljeno: 15. kolovoza 2018.)

poput Ugarske, Slavonije i uže Hrvatske nisu imale svoj kazneni zakonik pa je „Ferdinanda“ svoju primjenu našla i na tim područjima.⁷

2. SUDSKI POSTUPAK

2.1. Optužba

Da bi se protiv osobe poveo istražni postupak bila je dovoljna samo usmena optužba kako je počinila neko zlodjelo. To su nerijetko bile optužbe zasnovane na ljubomori i bijesu osobe koja se osjetila povrijeđenom. Primjerice, postoje slučajevi u kojima su žene optuživane kao vještice zbog svoje ljepote, poslovnog uspjeha ili zbog toga što su bile popularne među muškarcima. Krajem 17. stoljeća, točnije 1698., dolazi do prekretnice u pitanju započinjanja sudskoga postupka. Tada sve češći povod procesa protiv čarobnjaštva postaju iskazi okrivljenica dani tijekom torture. Sačuvani spis iz 1733. protiv optužene Margarete Kuljanke nam potvrđuje kako je netko mogao biti uhićen i osuđen na torturu isključivo zbog iskaza danog od strane druge osobe koja je, tijekom mučenja, navedenu osobu spomenula kao članicu svoje „coprnjačke družbe“. Treći razlog zbog kojeg je netko mogao biti optužen bila su djela koja je izvršio mnogo godina prije početka samog procesa. Jasno je da se nitko ne bi osjetio povrijeđenim tek godinama nakon što mu je učinjena nepravda, pa pravi razlog vrlo vjerojatno leži u želji kaznenih organa da intenziviraju progone, što nam jasno daje do znanja kako je njihova inicijativa bila stvarni povod mnogih procesa. Od tog trenutka broj postupaka raste velikom brzinom. Budući da je mogućnost oslobađanja krivnje uz pomoć poštenih svjedoka ili „rotnika“ nestala, u velikoj je mjeri porastao i broj osuda na smrt. Optuženice su često tijekom torture priznavale sve za što ih se teretilo, radi čega su bile osuđene na smrt spaljivanjem na lomači ili vješanjem. One koje su odbijale priznati bilo kakvo zlodjelo bile su podvrgnute još iscrpnijem mučenju pa su tako zbog tjelesnih ozljeda, gladi, nehumanih uvjeta i iscrpljenosti nerijetko umirale i prije izrečene presude.⁸ Budući da su priznanja optuženih vještica tijekom torture bila gotovo stalna pojava, to je sudskim vlastima koristilo kao potvrda sveznanja, svemoći i ispravnog prosuđivanja.⁹

⁷ Hruškovec, *Đavlu zapisane*, str. 55.-56.

⁸ Bayer, *Ugovor s đavlom*, str. 248.-251.

⁹ Hruškovec, *Đavlu zapisane*, str. 99.

Javni tužitelj, u narodu poznat pod nazivom „fiscus“ ili „fiškuš“, bio je zadužen za sastavljanje optužbe koja se predavala sudu. Kako bi tužbu dodatno „začinio“, „fiškuš“ bi dao mašti na volju te u optužnice unosio stavke koje nitko od svjedoka nije iznio, ali su bile potrebne kako bi se proces uopće pokrenuo. Javni su tužitelji već gotove primjere optužbi mogli pronaći u poznatoj literaturi koja se bavila progonima vještica u ostalim dijelovima Europe, poput priručnika „Malleus maleficarum“. Zatim bi uslijedilo pritvaranje optužene, određivanje dana rasprave i upućivanje okrivljene za što ju se konkretno tereti putem prijepisa optužnice pisane latinskim jezikom koji ona nije razumjela. Ukoliko bi sud u određenom trenutku zaključio da nema dovoljno dokaza, tada je u prvi plan ponovno dolazio „fiškuš“, čija je zadaća bila prikupiti više dokaznog materijala. Tada bi optužena bila podvrgnuta torturi tijekom koje bi, gotovo uvijek, uslijedilo priznanje te, u konačnici, osuda na smrt.¹⁰

Odgovor na pitanje zašto su uglavnom žene te koje su radi svoje praznovjernosti završavale na lomači nalazi se u ranije spomenutom djelu „Malleus maleficarum“. Uz prvotno citiranje dijelova Biblije koji govore o ženskom spolu s negativnim prizvukom (poput devetnaestog poglavlja Evanđelja po Mateju koje kaže: „Što je žena drugo do li neprijateljica, neizbježna kazna, nužno zlo, prirodno iskušenje, poželjna nesreća, kućna opasnost, ugodna šteta, zlo prirode naslikano lijepim bojama!“), u nastavku se navode konkretni primjeri i nedostaci ženskoga karaktera. Primjerice, žene su praznovjernije od muškaraca zato što su lakovjerne, povodljivije, podložnije tjelesnoj strasti, intelektualno su više nalik djeci, slabijeg su pamćenja, hitrog jezika i sl.¹¹

2.2. Sudovi i sudionici procesa

U vrijeme progona su na području Hrvatske postojali županijski sudovi, sudovi slobodnih kraljevskih gradova te sudovi feudalaca koji su, temeljem „ius gladii“ ili „prava mača“, smjeli donositi presude za zlodjela počinjena na njihovim feudalnim posjedima. Kazneni organi tako nisu bili jedini zaduženi za provođenje pravde, već je svatko mogao privesti osobu koju je smatrao krivom i predati je gospodaru. Plemić je svoje „pravo mača“ morao koristiti jer je ono ujedno bilo i obveza pa su tako česta bila i seoska suđenja na vlastelinskim posjedima. Sudovi slobodnih kraljevskih gradova sastojali su se od gradskog suca i ostalih prisežnika. U radu županijskih

¹⁰ Isto, str. 100.-101.

¹¹ Heinrich Institoris, Jacob Sprenger, *Malleus maleficarum = Malj koji ubija vještice* (Zagreb: Stari grad, 2006.), str. 142.-149.

sudova je sudjelovalo nešto više osoba pa tu nalazimo podžupana koji je predsjedao sudom, „velike suce“ ili plemićke suce županije te „male suce“, tj. plemićke podsuce županije.¹²

Osim sudaca i ranije spomenutog javnog tužitelja, važno je naglasiti i opisati ulogu ostalih sudionika inkvizicijskog procesa. Gradski senator, kapetan i bilježnik bili su zaduženi za provedbu istrage temeljem koje su se prikupljali dokazi za podizanje optužnice. Slobodni kraljevski gradovi koji su imali svoje tamnice, imali su i osobu zaduženu za izvršavanje donesenih presuda, poznatu pod nazivom „henkar“, tj. krvnik. „Henkar“ je morao dobro poznavati anatomiju ljudskoga tijela te mogućnosti sprava koje su se koristile tijekom torture. Cilj mučenja bilo je nanošenje tjelesnih ozljeda u toj mjeri da se optuženik natjera na priznanje, ali da pritom ne gubi svijest i ostane na životu. U nekim se slučajevima spominje i branitelj optužene osobe, zvan „prucurator“. Njegova uloga je bila poprilično beznačajna, uglavnom je samo formalno sudjelovao u procesima te, gotovo nikad, nije uspijevaio dokazati nevinost optuženice.¹³

Tamnice su obavezno morale biti zaključana i strogo čuvana mjesta, za što je bio zadužen ključar ili „porkulab“. Osim što se brinuo da ne dođe do bijega zatvorenica, „porkulab“ je vodio računa o hrani koja im se davala. Za nas je danas jako važna uloga zapisničara, tj. „diaka“. To je bila školovana i pismena osoba, prisutna tijekom svih dijelova procesa, kako bi svi izrečeni podaci ostali zabilježeni. Zapisnik je većim dijelom bio sastavljen na latinskom jeziku, osim dijelova koje su svjedoci i optuženici usmeno navodili na hrvatskom jeziku.¹⁴

2.3. Tortura

Prije nego bi optuženica bila stavljena na muke, krvnik je pokušao doći do priznanja tako što joj je detaljno prezentirao torturalne sprave te je tako zastrašio. Zabilježen je slučaj optužene Kate Kozjak iz 1699. koja je nakon takvog zastrašivanja priznala da je vještica posljednjih godinu dana, ali su, unatoč tome, suci ipak donijeli odluku kako će je staviti na mučila. Nakon toga, uslijedila bi potraga za „đavoljim pečatom“. Naime, vjerovalo se kako je pravu vješticu vrag na neki način

¹² <http://www.matica.hr/hr/355/progoni-vjestica-na-zagrebackom-podrucju-21078/> (pristupljeno: 15. kolovoza 2018.)

¹³ Na i. mj.

¹⁴ Na i. mj.

obilježio kao svoju službenicu, ostavljajući joj tako trajni trag na tijelu. Optuženica je morala biti gola i obrijana, kako krvniku „vražji pečat“ ne bi promaknuo, budući da je on mogao biti smješten i na najskrivenijim mjestima. Za suce i ostale sudionike procesa, bilo kakav madež, opekotina ili ožiljak predstavljali su dokaz kako je optužena ljubovala sa samim vragom. Smatralo se kako je „vražji pečat“ ili „signum diabolicum“ apsolutno neosjetljiv na bol te kako iz njega ne može poteći krv. Iz tog je razloga krvnik zabadao igle u pronađeni „trag“ te je, ako bi krv i bol izostale, potvrdio prisutnim sucima kako je zaista pronašao vješticu te se to obavezno napominjalo u zapisniku. Prije pravog, nehumanog mučenja, optuženoj bi vezali ruke i noge uzicama koje su bile ispletene iz konjskoga repa i toliko oštre da su zarezivale kožu i meso prouzročujući nesnosne bolove. U tek nastale, otvorene rane, krvnik bi stavljao sol i papriku kako bi bol postala još neizdržljivija. Ako do priznanja ne bi došlo, započeo bi proces mučenja spravama kojima se optužene zastrašivalo na samom početku.¹⁵

Brojne sprave za mučenje korištene u europskim inkvizicijskim procesima bile su upotrebljavane i tijekom suđenja vješticama na području Zagreba i njegove okolice. Tako se spominju „palčenice“, ljestve, „vještičji stolac“, „španjolska čizma“, „španjolski magarac“ i slične naprave, svaka osmišljena da nanese bol na neki drugačiji način. Unatoč nehumanosti navedenih sprava, one su, u usporedbi s mučilima na području Zapadne Europe, bile prilično bazične i nemaštovite. Naime, tamošnji inkvizitori i „henkari“ osmislili su bar sto različitih torturalnih sprava koje su se redovito koristile. „Palčenice“ su bile osmišljene kao metalne pločice, s unutarnje strane ispunjene čavličima, između kojih su se stavljali prsti optužene, a onda uz pomoć vijaka stezali i tako nanosili bol. Njima slična bila je „španjolska čizma“ koja je radila po istom principu, osim što se stavljala oko goljenica nogu. Ljestve, zvane još i „lojtre“ ili „scalae“, bile su najstrašnija, a ujedno i najuspješnija metoda mučenja jer su okrivljenice gotovo uvijek priznavale krivnju nakon izlaganja toj spravi. „Lojtre“ su bile naslonjene na zid i prilično duge, na njih bi svezali ruke optuženice, a noge bi bile privezane na uže koje se povezivalo s vijkom na okretanje. Kada bi se uže kod nogu napelo, prouzročilo bi pucanje tetiva te rastezanje zglobova i ligamenata. „Španjolski magarac“ i „vještičji stolac“ su, također, naprave sličnog djelovanja. „Vještičji stolac“ je zapravo bio fotelja koja je cijelom svojom površinom bila ispunjena oštrim i dugim šiljcima, a osoba posjednuta na takav stolac već bi nakon sat vremena umirala zbog velikog gubitka krvi. „Španjolski magarac“ bio je stolac ili

¹⁵ *Davlu zapisane*, str. 104.-106.

klupa koji je na dijelu gdje se sjedi imao napravu u obliku trokuta s oštrim rubom, vrh kojeg je ulazio u meso i organe.¹⁶

Osim torture, zloglasni „Malleus maleficarum“ predlagao je i drugačije načine kojima se mogla dokazati krivnja optužene vještice. Radilo se o tri pokusa koja su, po mišljenju tadašnjeg sudstva, neizbježno pokazivala da je žena drugovala s vragom. Prvi od njih bio je „pokus sa suzama“ tijekom kojeg je istražitelj, držeći ruku položenu na glavi optužene, izricao riječi koje su je trebale navesti da zaplače jer se vjerovalo kako vještica ne može plakati. Ukoliko bi žena tijekom pokusa zaplakala, to i dalje nije bila dovoljna potvrda nevinosti, budući da se na žene gledalo kao slabija bića sklona suzama i pretvaranju. Pokus s vaganjem optužene također se koristio tijekom progona na našim prostorima. Naime, ako bi vaga pokazala maksimalnu težinu od osam ili devet funti, zasigurno se radilo o vještici koja „lebdi“ iznad vage. Navedena vrijednost otprilike je istovjetna težini djeteta od tri godine, ali u upotrebi su nerijetko bile tzv. „olakšane vage“ koje su pokazivale manju težinu te tako dokazivale krivnju optuženice. Pokus „judicium aquae frigidae“ ili „pokus s hladnom vodom“ smatra se najradikalnijim od spomenutih. Nakon što bi optuženu vezali užem oko struka, bacili bi je u rijeku. Dokaz krivnje bilo je plutanje na vodi, a pokazatelj nevinosti situacija kada bi optužena potonula na dno rijeke. U tom slučaju, istražitelji bi ženu izvukli iz vode i proglasili je nedužnom.¹⁷

2.4. Odlazak na „Zvezdišće“

Tortura je bila proces koji je uglavnom jako dugo trajao i nerijetko se ponavljao iz dana u dan, sve dok duh optužene ne bi bio u potpunosti slomljen te bi priznala sve za što ju se tereti. Tamnice su bile prljavi i vlažni prostori, hrane je bilo malo i preživljavanje u takvim uvjetima bilo je gotovo nemoguće. Ako bi se zatvorena našla trudna žena, ona je bila oslobođena mučenja, ali je unatoč tome zadržana u tamnici na opetovanim ispitivanjima. Zbog stresa, izmučenosti i gladi, djeca su se često rađala prije vremena i jako brzo umirala zbog nehigijenskih uvjeta i nemogućnosti majke da ih doji. Rane nastale uslijed mučenja su se lako inficirale i dovodile do sepse, što je rezultiralo velikim brojem umrlih žena prije same presude. U nekim sačuvanim spisima stoje iskazi zatvorenih žena kako ih je vrag posjetio u tamnici i s njima spolno općio. Objašnjenje za to zasigurno leži u iskorištavanju i pretvaranju

¹⁶ Isto, str. 106.-112.

¹⁷ Isto, str. 112.-114.

sudaca, gradskih senatora, kapetana ili drugih sudionika istražnog postupka. No, takve su izjave u vrijeme progona optuženu dovodile u još nepovoljniji položaj i njezinu situaciju činile bezizlaznijom.¹⁸

Nakon što je sud donio presudu i optuženu proglasio krivom, čekala ju je smrt spaljivanjem na lomači. U pratnji svećenika, krvnika te gradskoga suca dolazila je do stratišta gdje su je dočekali uzrujanji ljudi, bezosjećajno očekujući smrt vještice. Mjesto gdje se to odvijalo na području Gradeca nalazi se na današnjem Tuškancu, tada poznato pod nazivom „Središće“ ili „Zvezdišće“. Slično je bilo i na Kaptolu, gdje su lomače podizane uz vrata vanjskog prednjeg zida. U nekim je slučajevima presuda izričito zahtijevala da se „coprnica“ spali živa pa bi ju „henkar“ zajedno s pomoćnicima svezao za stup oko kojeg je bilo posloženo drvo bora, smreke ili jele, kako bi lomača što bolje i lakše gorjela. Katkad bi se optuženici iskazala „milost“ tako da ju je krvnik zagušio užem ili joj odrubio glavu, a tek nakon toga spalio tijelo na lomači.¹⁹ Postojali su i drugi načini ubrzavanja i olakšavanja smrti. Primjerice, vezanje vreće baruta oko glave optužene ili mazanje tijela smolom radi bržeg gorenja. U Križevcima su 1740. za vještičarenje optužene dvije djevojčice u dobi od pet i sedam godina te su bile osuđene na smrt rezanjem žila. O potkupljivosti suda u vrijeme inkvizicije svjedoči i slučaj Barice Benšek, zvane Cindekovicica, 1743., koja je podmitila gradskog službenika i tako se domogla slobode.²⁰

¹⁸ Isto, str. 117.

¹⁹ <http://www.matica.hr/hr/355/progoni-vjestica-na-zagrebackom-podrucju-21078/> (pristupljeno: 15. kolovoza 2018.)

²⁰ Hrvoje Gračanin, „Coprnički ceh“, u: *Vještičja posla na hrvatski način: vještičarenje i progoni vještica u hrvatskim krajevima u kasnom srednjovjekovlju i ranom novovjekovlju* (ur. Mladen Houška, Martina Findrik i Romana Mačković), Sveti Ivan Zelina, 2017., str. 53.-54.

3. SLUČAJEVI

3.1. Turopolje

Proces protiv Ane, podrijetlom iz Kranjske, žene Mateja pl. Gjuraka, započeo je u listopadu 1733. kada ju je Dora Celić, supruga muževog brata, optužila da je čaranjem postigla da vuci izjedu svu stoku Martina Gjuraka. Nakon toga, javila su se još dva svjedoka, Matija Kernjević iz Donjeg Dragonošca i Nikola Jancetić iz Markuševca. Prvi je tvrdio kako je njegov otac jednom prilikom istukao Anu nakon čega je obolio. Kada su pozvali Anu kako bi mu pomogla i izliječila ga, stanje mu se poboljšalo nakon tri dana, ali naposljetku ipak umire. Kada je rođak Nikole Jancetića obolio, također su pozvali Anu. Ona ga je kupala, liječila te izvodila različite vradžbine (koje su se uglavnom sastojale od molitvi u vrtu), no nije ga uspjela izliječiti. Na isti dan, u listopadu 1733., preslušani su svjedoci u slučaju Margarete Korenike koja je također bila optužena za vraćanje. U studenom 1733. javni tužitelj turopoljske općine podiže optužnicu turopoljskome sudu protiv Ane Kranjice, Margarete Korenike te još jedanaest drugih žena, među kojima i protiv Kate Kos, Barbare Mužek, Barbare Vukotić, Katarine Briglević, Dore Šipušić, Barbare Cigetić, Margarete Kosković i ostalih. Sve su one optužene da su se s vragom sjedinile, s njim živjele i dale si utisnuti „vražji pečat“, da su počinile mnoga zlodjela ljudima i životinjama, prouzročile elementarne nepogode i organizirale sastanke na kojima su se okupljale druge vještice. Radi toga „fiškuš“ predlaže da se stave na mučila i u konačnici spale na lomači, kako bi ostale primjer drugima. Petnaestak dana kasnije održano je saslušanje u gradu Lukavcu. Sudom je predsjedao Juraj Pogledić, župan Turopolja, a „dijak“ ili bilježnik bio je Gavro Škrlec. Sve su optuženice tvrdile da nisu krive, ali je, unatoč tome, odlučeno da se trebaju staviti na muke, osim jedne od njih protiv koje nije bilo dovoljno dokaza pa je određeno da treba ostati u zatvoru do daljnjega. U ovom masovnom procesu sudjelovao je i „procurator“ ili branitelj Josip Raffay koji je organizirao iscrpnu obranu. No, dokaze i izjave koje je on pripremio sud nije uzeo u obzir te su neke od navedenih žena podvrgnute daljnjim ispitivanjima i torturi. Dora Šipušić umire tijekom mučenja, Katarina Briglević, Barbara Cigetić i Margareta Kosković će biti ugušene, a tijela će im spaliti na lomači.²¹

²¹ Emilij Laszowski, *Progon vještica u Turopolju: kulturno-historijski prikaz* (Zagreb: Kraljevska zemaljska tiskara: Plemenita općina Turopolje, 1914.), str. 6.-9.

Za progon vještica u Turopolju je od velike važnosti bio slučaj Margarete Kuljanke, optužene za vraćanje u prosincu 1733. Tijekom mučenja priznala je da se sastajala s vragom na „Stepanskom križepuću“ te je optužila veliki broj žena s područja Turopolja, poput Jane Loparić, Dore Horvatić, Dore Serblić, Kate Celić, Bare Stanić itd. U svojem je iskazu dala pregršt detalja o sastancima i aktivnostima „vražje družbe“. Naime, nju su postavili kao kapetanicu, sastajale su se na Balogovom gaju u Mlaki, gdje su općile s vragom pod imenom Matić. Vrag je ujedno bio i njihov zastavnik, a zastava družbe bila je crne boje. Spomenula je i više muškaraca koji su, zajedno sa svojim suprugama, djelovali s njima, a jedan od njih bio je kapetan. Sam ju je vrag posjećivao u tamnici, ali u obliku muža ili gradskoga kapetana, te je hrabrio i obećavao kako će je iz zatvora spasiti. Odrekla se Boga i svih sakramenata, a umjesto toga prihvatila je Vraga. Najviše je s vješticama iz svoje družbe voljela uništavati pšenicu uz pomoć vraga i to tako da on, letom iznad pšenice, napravi maglu i sjeme učini neupotrebljivim. Ubijale su stoku i zavaravale muževe tako što su noću u krevet postavljale metle za koje bi, opet uz pomoć vraga, supruzi mislili da su im žene. Osim iscrpnog priznanja, krvnik je kod Margarete Kuljanke pronašao čak tri đavolja pečata, dva na leđima i jedan ispod lijeve dojke. Ukupno je u svom iskazu spomenula trideset i dvoje suučesnika u navedenim zlodjelima, među kojima su bili i bogatiji i ugledniji građani. Njih dvadeset i osmero koje je optužila spaljeni su, dok je samo dvoje oslobođeno svih optužbi. Presuđeno je kako ona treba biti živa spaljena na lomači. Osim što je njezin slučaj karakterističan po maštovitom opisu onoga čime se vještice bave, važan je jer je prouzročio niz drugih progona turopoljskih žena. Ujedno, zanimljiv je i jer se u sačuvanom zapisu navodi kako ju je vrag u tamnici posjećivao u obliku gradskoga kapetana, što je dokaz vjerojatno brojnih iskorištavanja optuženih žena od strane ljudi koji su bili uključeni u sudske procese.²²

3.2. Magda Logomer Herucina

Magda Logomer rođena je 18. svibnja 1706. u Podgajcu. S dvadeset i jednom godinom, tj. 1727., udaje se za Franju Heruca. Postoje dvije varijante koje objašnjavaju zašto su je nazivali Herucina – mogla je to biti oznaka pripadnosti mužu Franji ili obilježje da dolazi iz sela Heruci koje se nalazilo između Podgajca i Brckovčine. Prema matičnim knjigama krštenih, par je imao bar šestero djece, a kćerka Barbara bit će spominjana kao svjedok u kasnijem istražnom postupku protiv

²² Isto, str. 9.-12.

majke. Magda se bavila liječenjem travama i melemima, za koje kaže kako ih poznaje samo po iskustvu i načinu na koji djeluju. U tom je zanatu bila prilično uspješna, često su je pozivali u pomoć bolesnicima ili preporučili poznanicima. Ono što joj svakako nije išlo u prilog tijekom istrage bila je njezina svadljiva priroda. Prilikom jednog obračuna, udarila je drugu ženu, radi čega je kratko završila u zatvoru. Proces protiv Herucine započinje iskazima svjedoka krajem kolovoza 1758. kada su Magdi bile pedeset i dvije godine. Sedam svjedoka, kroz četiri različite dogodovštine, navodi zašto drže da je Herucina vještica. Magda i kum, Matija Sunsić, cjenkali su se oko drvenog badnja koji joj Sunsić nije htio prodati za ponuđenu cijenu. Kratko vrijeme nakon toga Matija se razbolio te njegova žena poziva Magdu da ga pokuša izliječiti. Kuma ga je stvarno izliježila, radi čega je bila plaćena, a on joj je odlučio i pokloniti spomenuti badanj. Unatoč tome što im je pomogla, kum Matija Sunsić i supruga svjedoče protiv nje te napominju kako se Magda tijekom jednog razgovora pohvalila kako bi njezina vještina liječenja mogla biti puna moćnija, ali se ne usudi pokazati sve što može. U sljedećem slučaju Magdin je pacijent bio Andrija Hoos kojeg najvjerojatnije nije uspjela izliječiti. Protiv nje su svjedočile Andrijina supruga Uršula i sluškinja Tereza Kolin. Kažu kako je Herucina tvrdila da bi znala začarati koga god bi htjela i da joj je svećenik tijekom ispovijedi rekao kako je zasigurno vještica jer liječi bolesnike. Četiri godine prije nego se Magda našla usred sudskog postupka, jedna ju je plemenitašica Perus više puta našla kako krade breskve. Herucina moli plemkinju da nikome ne kaže što je radila, a pogotovo ne svojem mužu. Budući da je ova nije poslušala i suprugu se požalila na kradljivicu, odmah je oboljela i uhvatila ju je groznica. U posljednjem slučaju koji se navodi protiv Magde ističu se dvije svjedokinje, Eva Oblačić i Margareta Koos, koje su bile sluškinje bračnoga para Švagel te su se, tri godine prije započetog procesa, našle u sukobu s optuženom. Naime, kada su krave Franje Heruca odlutale u polje njegovog susjeda Stjepana Švagela, sluge su krave odlučili zadržati na posjedu svojega gazde sve dok se gospodar ne vrati po njih. Herucina i njezin suprug opetovano su pokušavali vratiti krave, no, sluge ne posustaju. U konačnici se Magda na Švagelovom posjedu pojavljuje u pratnji kćeri Barbare, a tijekom tog posjeta započinje svađu sa spomenutom Evom Oblačić, udara je i Eva gubi svijest. Budući da se našla u bunilu zbog primljenog udarca, Oblačićka svjedoči kako su je nakon toga Herucina i kći Barbara napale u obliku roja muha. Nedugo nakon tog incidenta, bračni par Švagel umire u razmaku od par mjeseci, za što također optužuju Magdu. Svjedokinja Eva je, slično kao Magda, bila žena sumnjivog ponašanja i upitnog morala. Voljela je isticati svoju navodnu plemenitost, ali kružile su priče da se bavi

prostitucijom, što je branitelj u ovom slučaju naveo kao razlog zbog kojeg njezin navod ne može biti vjerodostojan. Margareta Koos nerado je sudjelovala u ispitivanju. Za razliku od Eve, samo je bazično i formalno odgovarala na pitanja te nije dala detaljnije detalje o Magdinim vradžbinama. Radi toga njezin originalni iskaz nije bio zanimljiv tužiteljstvu te je, gotovo u cijelosti, preuveličan ili izmijenjen neistinama. Prema sačuvanim podacima zaključujemo kako je branitelj zadužen za Herucin slučaj uložio velike napore kako bi dokazao njezinu nevinost te je spasio od torture i potencijalne smrti, iako su takvi primjeri prilično rijetki za vrijeme progona vještica u Hrvatskoj. Unatoč uloženom trudu, sud je odlučio kako se optužena treba staviti na muke. Tortura je započela u rujnu 1757. i bila je podijeljena na dva stupnja. Tijekom prvog stupnja „henkar“ je koristio „palčence“ te je tražio đavolji pečat po Magdinom tijelu, koji je pronašao, izrezao i prezentirao sudu. Tijekom ovog dijela Herucina nije priznala nijednu od optužbi. Drugi stupanj torture bio je puno gori i bolniji, krvnik je koristio „španjolsku čizmu“ te je mučenje tom spravom ponovio puno više od dozvoljena tri puta. Tada Magda priznaje krivnju, kratko objašnjava kako je i kada postala vještica, prihvaća sudačku sugestiju o ženama koje su se bavile čaranjem s njom te potvrđuje da su i one vještice. Nakon priznanja, Herucina je vraćena u tamnicu, gdje je provela sljedećih sedam mjeseci.²³

U travnju 1758. izlazi iz zatvora kako bi još jednom potvrdila optužbe te kako bi se odredio dan i način pogubljenja. No, dvije je godine ranije donesen saborski članak broj šest koji kaže kako se prije izvršenja bilo koje kazne, cijeli slučaj mora dostaviti Dvorskoj kancelariji u Beču, kako bi tamošnji službenici potvrdili ispravnost i težinu određene kazne. Budući da je u vrijeme suđenja protiv Herucine broj procesa na području Hrvatske bio u naglom porastu, Marija Terezija sastavlja pismo u kojem zahtjeva da se Magda Logomer Herucina, zajedno sa svim spisima nastalim tijekom istražnog postupka i zasjedanja suda, pošalju u Beč, kako bi ih detaljnije mogao proučiti Gerhard Van Swieten, kraljičin čovjek od povjerenja. U pismu stoji sljedeće: „Budući da među posebne brige naše vlade spada obavljanje pravosuđa i da je, nadalje, naše najveće nastojanje da se iskorijeni odvratna supersticija i predrasude koji upravo najviše proistječu iz neznanja, u tu dakle svrhu odlučujemo da se u svim županijama, gradovima i plemićkim imanjima koja imaju pravo kaznenog suđenja, naših kraljevina Hrvatske i Slavonije, u slučaju takvog čarobnjaštva počinitelji doduše hvataju zbog čuvanja u pritvoru, a međutim, da se hitno, a da se proces ne započne,

²³ Zdenko Balog, „Magda Logomer Herucina“, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci*, 18 (2016.), br.1: str. 119.-132.

našoj ugarskoj dvorskoj kancelariji neposredno pošalje izvještaj, u kojem će biti navedene sumnje koje daju povod za pritvaranje“.²⁴

Magda Logomer u Beč stiže početkom lipnja. Pet mjeseci koje je tamo provela u velikoj su mjeri utjecali na kasniju odluku kraljice Marije Terezije u svezi njezinog slučaja. Osim što je dobila odgovarajuću liječničku skrb radi ozljeda nastalih tijekom torturalnog ispitivanja, vrijeme je provodila u razgovoru s kraljičinim liječnikom i najbližim savjetnikom Van Swietenom. Njemu je pobliže objasnila kako je tekao sudski proces, tko su bili svjedoci i koje su činjenice naveli tijekom istrage njezinog slučaja. Gerard Van Swieten je bio učen i realan, čovjek koji se izolirao od praznovjerja svojeg vremena. Postaje mu jasno kako u Herucinom slučaju nije bilo pravih dokaza, svjedoci nisu bili pošteni ljudi čijem bi se iskazu bespogovorno vjerovalo, a suci su u odigrali ključnu ulogu u procesu mijenjajući izjave očevidaca. Budući da je Marija Terezija čvrsto vjerovala u kredibilitet svog savjetnika, već je 23. studenog 1758. sastavila pismo u kojem Magdu Logomer oslobađa krivnje, odobrava njezin povratak u Križevce te upozorava sve koji će s njom biti u kontaktu da joj nikakvom riječju ni dijelom ne smiju predbaciti zločin koji nikad nije počinila.²⁵

²⁴ Na i. mj.

²⁵ Na i. mj.

4. MARIJA TEREZIJA UKIDA PROGONE U HRVATSKOJ

Marija Terezija ostala je zapamćena po velikoj pobožnosti koja ju je pratila od najranijeg djetinjstva pa sve do uloge kraljice i carice brojnih naroda, koju je obnašala punih četrdeset godina. Praznovjernost joj nije bila strana i sama je u određenoj mjeri vjerovala u postojanje vještica i sličnih zlih bića. S obzirom da su do nje stizale vijesti o intenziviranju procesa usmjerenih protiv vještica, zaključuje kako u tim istragama stradava prevelik broj ljudi, ponajviše žena, koje uglavnom nisu ništa skrivile. Tako već 1740., zapravo u prvoj godini svoje vladavine, izdaje opću zapovijed koja kaže kako ona osobno mora potvrditi i odobriti sve presude koje su izrečene protiv „coprnica“. Taj je zakon vrijedio na području Austrije i nije se dotaknuo problema progona u Hrvatskoj i Ugarskoj, ali situacija postaje sve kompleksnija i s vremenom se kraljica sve više zanima upravo za procese na području Hrvatske, a na površinu izlaze brojne nepravilnosti u radu suda. Godine 1752. hrvatski grof Karlo Batthyany prima zapovijed od kraljice Marije Terezije koju iz Beča prosljeđuje dalje svojem namjesniku u hrvatskim zemljama. Kraljica zahtjeva da se svi dokumenti i zapisi koji govore o slučajevima protiv vještica moraju poslati njoj, kako bi ih ona dodatno razmotrila. Unatoč novom zakonu, Batthyany nije poradio na tome da se više informira o situaciji kod kuće ili da bar na određeno vrijeme zaustavi progone. Četiri godine kasnije, kraljica odlučuje stati na kraj zloporabama u Hrvatskoj te donosi novi zakon koji se tiče konkretno naše zemlje, a kaže kako sudovi imaju pravo započinjati i voditi procese protiv vještica, ali presude nikako ne smiju biti izvršene prije nego se kraljica uputi u slučaj i da svoj pristanak. Već 1758. sudovima u Hrvatskoj i Slavoniji zabranjeno je i da samoinicijativno vode procese protiv vještičarenja, a svaki se optuženik, svjedoci i gomila spisa trebaju transportirati u Beč, kako bi Dvorska kancelarija odlučila je li osoba pravovaljano optužena. Ta je kraljičina odluka bila kardinalna i dovela je do potpunog nestajanja službenih progona jer dugoročno nije bilo isplativo trošiti vrijeme i novac na stalnu prepisku i komunikaciju s Bečom, kad se smatralo da će optuženici ionako biti pušteni na slobodu. Naravno, iako formalno prestaju, ne može se sa sigurnošću reći jesu li progoni nestali u svim svojim varijantama. I dalje je postojalo, na samom početku rada spomenuto, „pravo mača“ ili „ius gladii“, prema kojem je gospodar na svojem zemljišnom posjedu imao pravo kazniti vještice ili bilo koga tko je počinio neko zlodjelo. S pravom se može zaključiti kako su poneke lokalne istrage i seoski

linčevi protiv vještica nastavljani i nakon što je Hrvatski sabor usvojio zakon Marije Terezije iz 1758.²⁶

Iz svega navedenog izvodimo zaključak kako su upravo prosvijećeni umovi kraljice Marije Terezije i savjetnika prekinuli procese protiv vještica i donijeli mir ženama diljem sjeverne Hrvatske. No, unatoč zakonima koje je provela, kraljica se nikad nije u potpunosti odrekla praznovjerja i prestala vjerovati u postojanje zlih sila. Odredbe koje su stupile na snagu na području Hrvatske i Slavonije jednostavno su bile toliko nepovoljne i besmislene da se od progona odustaje, ali, neovisno o tome, oni nisu načelno ukinuti jer Marija Terezija nikad tijekom svoje vladavine nije u potpunosti odbacila postojanje demonskog čarobnjaštva. Ono što je bio stav Gerarda Van Swietena tijekom saslušanja slučaja Magde Logomer, uskoro će postati mišljenje sve većeg broja učenih ljudi – optužbe protiv čarobnjaštva izmišljene su priče, realni dokazi nikad nisu postojali, a primarni razlog zašto su se procesi intenzivirali bila je korist koju su izvlačili sudionici u istražnom postupku. Medicinska znanost s vremenom napreduje, daje logična objašnjenja za tjelesna stanja koja su se ranije dovodila u vezu s opsjednutosti vragom te stavlja točku na „i“ ovog mračnog i nehumanog razdoblja.²⁷

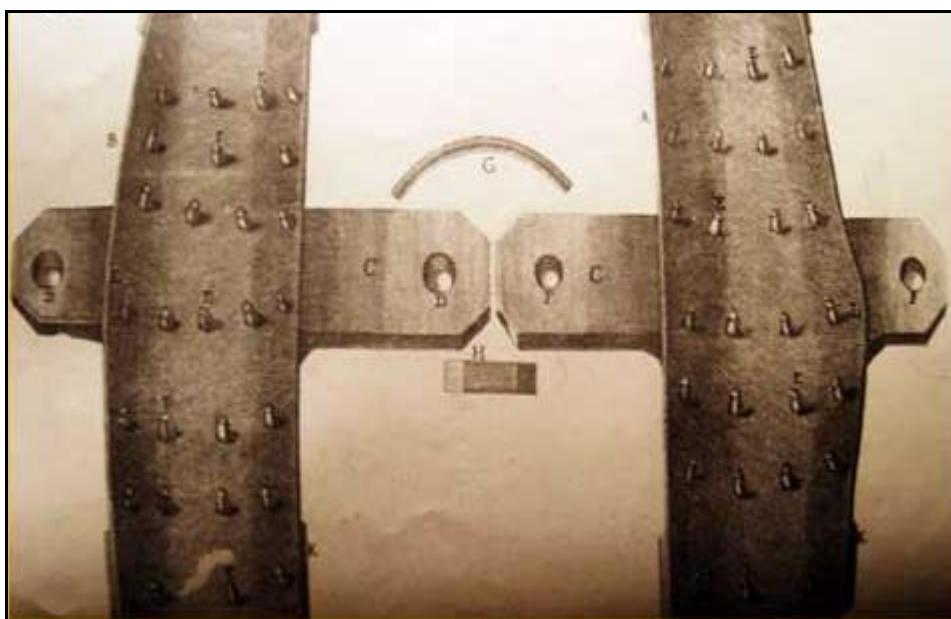
²⁶ Tanja Hajdinjak, *Progon vještica*, diplomski rad, Pula, 2017., str. 61.-64., <https://repozitorij.unipu.hr/islandora/object/unipu%3A1665>, pristupljeno: 6. kolovoza 2018.

²⁷ Na i. mj.

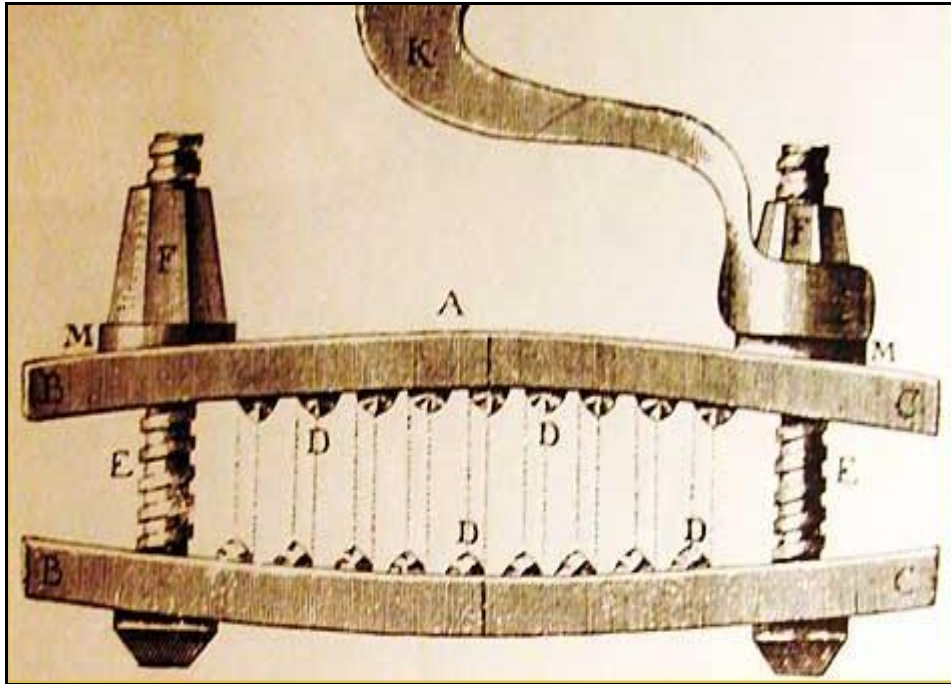
5. PRILOZI

*Prilog 1. Sprava za mučenje – „ljestve“ ili „lojtre“
(izvor: Heinrich Institoris, Jacob Sprenger, *Malleus maleficarum* = *Malj koji ubija vještice*, Stari grad, Zagreb, 2006., str. 526.)*

*Prilog 2. i 3. Izgled i prikaz upotrebe „španjolske čizme“
(izvor: Vladimir, Bayer, *Ugovor s đavlom: procesi protiv čarobnjaka u Evropi a
napose u Hrvatskoj*, Zora, Zagreb, 1953., str. 258.)
Heinrich Institoris, Jacob Sprenger, *Malleus maleficarum = Malj koji ubija vještice*,
Stari grad, Zagreb, 2006., str. 527.)*

Prilog 4. „Palčenice“

(izvor: Vladimir, Bayer, *Ugovor s đavlom: procesi protiv čarobnjaka u Evropi a napose u Hrvatskoj*, Zora, Zagreb, 1953., str. 257.)

Prilog 5. Prije torture – vezivanje ruku uzicama ispletenim iz konjskoga repa (izvor: Heinrich Institoris, Jacob Sprenger, *Malleus maleficarum = Malj koji ubija vještice*, Stari grad, Zagreb, 2006., str. 525.)

ZAKLJUČAK

Koliko se god činilo nevjerojatno, na neke od najiscrpnijih progona protiv vještica u Hrvatskoj utjecala je u velikoj mjeri Crkva. Iako učenici i pobožni ljudi koji nikako ne bi smjeli vjerovati u postojanje bića nadnaravnih sposobnosti, osim Boga, upravo su svećenici često bili ti koji su širili sveopću hysteriju. U periodu o kojem govorimo nije bilo teško natjerati pučanstvo da vjeruje u bilo što. Život je bio težak i iscrpljujući, a nedaće u obliku poplava, požara, epidemija i slično bile su sastavni dio življenja. U takvim se okolnostima bilo lakše suočiti s problemima i gubicima ako se za njih pronade krivac. Ono što je rečeno u crkvi, tijekom propovijedi, za većinu je stanovnika bila jedina i podrazumijevajuća istina. Ako svećenik vjeruje da su vještice u suradnji s vragom donijele sušnu godinu, prouzročile pomor stoke ili stanovništvo zarazile kugom, narod će, također, vjerovati u to. Kako bi se nedaće prekinule i ponovno zavladao mir, jedino je rješenje pronaći žene koje su krive za to i poslati ih na lomaču, kako bi poslužile kao primjer drugima i kako se ništa slično ne bi ponovilo.

Kako je ranije objašnjeno, djelo „Malleus maleficarum“ detaljno raščlanjuje činjenice koje govore da su žene te koje, u većini slučajeva, surađuju s vragom. Gleda ih se kao slabiji i nestabilniji spol u gotovo svim pogledima. Njihova praznovjernost, lakomislenost i nepromišljenost u govoru često ih dovodi u situaciju da se podaju Vragu. Žene su bile optuživane za najrazličitije stvari – nanošenje štete ljudima i životinjama, uništavanje ljetine i drugih dobara, ubijanje, spravljanje čarobnih napitaka i slično. Optužbe su često prelazile granice zdravog razuma pa se tako vjerovalo kako mogu letjeti na metli, pretvarati se u sitne životinje poput muhe ili, pak, riječima izazvati bolesti kod ljudi i stoke.

Kako bi se postupak uopće mogao pokrenuti bilo je potrebno naći svjedoke koji bi pristali svjedočiti protiv optuženice. U većini slučajeva to nije bilo teško budući da je zloba i zavist nerijetko tjerala susjede i poznanike da se međusobno optužuju i svjedoče jedni protiv drugih. Oni protiv kojih je pokrenut sudski postupak uglavnom nikad nisu bili oslobođeni, umirali su ili tijekom torture ili egzekucijom. Suci, javni tužitelji, gradski kapetani i senatori su izvlačili korist iz povećanog broja slučajeva. Objašnjenje za to je vrlo jednostavno. Budući da se proširila istina o strašnim stvarima koje se događaju optuženima u tamnicama i tijekom ispitivanja, zavladao je veliki strah od potencijalnih daljnjih optužbi. Osumnjičeni su bili spremni ponuditi

poveće svote novca ljudima s utjecajem u sudstvu kako bi se spasili, a zauzvrat su davana prazna obećanja kako će, oni koji plate, biti sigurni.

Cijeli proces, od uhićenja do presude, bio je pomno osmišljen. Sprave za mučenje i njihove mogućnosti detaljno su razrađene, a svaki su slobodni grad ili općina imali osobu upućenu u rad svake od korištenih naprava. Tortura se odvijala na isti ili sličan način kao u ostatku Europe, a jedina je veća razlika bila u tome što je do naših krajeva stigao tek manji broj sprava korištenih u Zapadnoj Europi.

Uzmemo li sve činjenice u obzir, doba inkvizicije u Hrvatskoj bilo je jedno od najmračnijih perioda povijesti žena. Nemoćne, bez ikoga da stane na njihovu stranu i bez načina da se obrane, proživjele su desetljeća terora, nesigurnosti i stalnoga straha. Odluka Marije Terezije kako treba zaustaviti progone na području Hrvatske stupila je na snagu skoro četiristo godina nakon prvog slučaja suđenja vješticama Alici i Margareti. Broj žena koje su u tom razdoblju izgubile život ostat će nam zauvijek nepoznat, kao što će i način razmišljanja tadašnjeg praznovjernog puka ostati vječna enigma.

LITERATURA

KNJIGE

1. Bayer, Vladimir, *Ugovor s đavlom: procesi protiv čarobnjaka u Evropi a napose u Hrvatskoj*, Zora, Zagreb, 1953.
2. Hruškovec, Tomislav, *Đavlu zapisane: o vješticama u Zagrebu i Hrvatskoj*, Imprime, Zagreb, 1998.
3. Institoris, Heinrich, Sprenger, Jacob, *Malleus maleficarum= Malj koji ubija vještice*, Stari grad, Zagreb, 2006.
4. Laszowski, Emilij, *Progon vještica u Turopolju: kulturno-historijski prikaz*, Kraljevska zemaljska tiskara: Plemenita općina Turopolje, Zagreb, 1914.
5. Tomić, Draženko, *Inkvizicija. Nastanak, razvoj i povijesno značenje*, Teovizija, Zagreb, 2004.

ČLANCI

1. Balog, Zdenko, „Magda Logomer Herucina“, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci* 18 (2016.), str. 119.-132.
2. Galić, Meri, „Inkvizicija u srednjem vijeku“, *Hrvatski povijesni portal* 3 (2013.): str. 5.-16.
3. Gračanin, Hrvoje, „Copnički ceh“, u: *Vještičja posla na hrvatski način: vještičarenje i progoni vještica u hrvatskim krajevima u kasnom srednjovjekovlju i ranom novovjekovlju* (ur. Mladen Houška, Martina Findrik i Romana Mačković), Sveti Ivan Zelina, Muzej Sveti Ivan Zelina, 2017., str. 35.-63.

DIPLOMSKI RADOVI

1. Hajdinjak, Tanja, *Progon vještica*, diplomski rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula, 2017.

INTERNETSKI IZVORI

1. <http://www.matica.hr/hr/355/progoni-vjestica-na-zagrebackom-podrucju-21078/> (pristupljeno: 15. kolovoza 2018.)

SAŽETAK

Inkviziciju na našim prostorima službeno pratimo od prvog zabilježenog suđenja 1360., kada je pokrenut slučaj protiv Alice i Margarete. Budući da je tada progon vještica još uvijek bio u povojima, metode istrage i kazne za optužene uvelike su se razlikovale od onog što će uslijediti krajem 17. stoljeća. Za čišćenje od počinjenog grijeha bilo je dovoljno pronaći određen broj svjedoka koji će potvrditi nevinost optuženog. Godina 1668. ostala je zapamćena kao prekretnica u pitanju vođenja sudskoga procesa. Uvode se nove metode ispitivanja, tortura postaje neizostavan dio svakog suđenja, a broj slučajeva naglo raste. Korištene sprave za mučenje dovode do sve većeg broja priznanja i novih optužaba pa cijeli proces prerasta u zatvoreni krug s neiscrpnim izvorom novih postupaka. Presude su uglavnom bile nepovoljne za optužene, a najčešća kazna je smrt na lomači ili vješanje. Budući da je nerijetko dolazilo do zlorabe položaja sudaca i gradskih senatora, do kraljice Marije Terezije stižu vijesti o velikom broju žena koje nedužne završavaju u tamnicama. Tada se ona, u suradnji s liječnikom Van Swietenom, odlučuje pobliže informirati o situaciji u Hrvatskoj. God. 1758. donosi zakon prema kojem je zabranjeno voditi procese u našoj zemlji, već se svi dokazni materijali, kao i optuženice, moraju što prije transportirati u Beč, gdje će Dvorsko vijeće presuditi o njihovom slučaju. Kada je zakon stupio na snagu, procesi polako prestaju te histerija oko vještica pada u drugi plan. Marija Terezija svojom odlukom nije načelno prekinula mogućnost istrage protiv navodnih vještica, ali u tom trenutku inkvizicija na području Hrvatske formalno prestaje i ne postoje sačuvani zapisi o daljnjim istragama.

Ključne riječi: inkvizicija, vještice, vrag, progon, tortura, presuda, Marija Terezija

SUMMARY

We can officially track the Inquisition in our territories ever since the first recorded trial that was held in 1360 when the case against Alica and Margareta was started. At the time, witch hunting was still at the very beginnings, so the methods of inquiry and the punishments for the accused varied greatly from what would later follow towards the end of the 17th century. To purify/atone for any manner of sin it was sufficient to find a certain number of witnesses who would vouch for the innocence of the accused. The year 1668 is remembered as a turning point in the matter of court procedures. New methods of interrogation were introduced, torture became an inseparable part of every trial, and the number of cases rapidly grew. The devices which were used for torture lead to an even greater number of confessions and new accusations, so the whole process turned into a vicious circle with an endless source of new trials. The verdicts were mostly unfavourable towards the accused, and the most frequent punishment was death by fire or hanging. Quite often there was abuse of power and position from the judges and city senators, so the information about the continuously growing number of women ending up in dungeons reached the queen Mary Theresa. That was when the queen, in alliance with doctor Van Swieten, decided to look more closely into the situation in Croatia. In 1758 she proclaimed a law by which it was forbidden to have any kind of trial in our country, and that all the evidence, as well as the accused themselves, should be transported to Vienna as soon as possible, and there the Court Council will judge their cases. When the law was passed, the trials slowly began to cease and the witch hysteria faded away. Mary Therese did not abolish the possibility of investigating the alleged witches with her decision, however, in that very moment the Inquisition on the Croatian territory is formally ended and there are no records to be found of any further investigations.

Key words: inquisition, witches, devil, persecution, torture, verdict, Mary Theresa

Tekst pregledala prof. Anita Kuduz Jokić